२पूर्ववर्त्तिनि भावे पदार्थधर्मभेदे शृङ्गाररसस्य पूर्वरागापरपर्य्याये २भावभेदे ।

पूर्व(र्व)भाविन् त्रि॰ पूर्वं भवति भू-णिनि । १चारके २पूर्ववर्तिनि पदार्थमात्रे च सां॰सू॰। ७५ ।

पूर्व(र्व)यत्त पु॰ नित्यक॰ । माघभट्टादौ जिनोत्तमे त्रिधा

पूर्व(र्व)रङ्ग पु॰पूर्वं रज्यतेऽस्मिन् रज-आधारे घञ् । "यज्ञाद्य वस्तुनः पूर्वं रङ्गविघ्नोपशान्तये । कृतीजयाः प्रकुर्वन्ति पूर्व(र्व)रङ्गः स उच्यते" दशरूपकोक्ते नान्दीपाठादौ ।

पूर्व(र्व)राग पु॰ पूर्वो रागः । नायकयोर्मेलनात् पूर्वजाते अनुरागभेदे "श्रवणाद्दर्शनाद् वापि मिथःसंवृद्ध रागयोः । दशाविशेषो योऽप्राप्तौ पूर्वरागः स उच्यते । श्रवणन्तु भवेत्तत्र दूतवन्दिसखीमुखात् । रन्द्रजाले च चित्रे च साक्षात् स्वप्ने च दर्शनम् । अभिलाषचिन्ता स्मृतिगुणकथनोद्वेगसंप्रलापाश्च । उन्मादोऽथ व्याधिर्जडता मृतिरिति दशाश्च कामदशाः । अभिलाषः स्पृहा चिन्ता प्राप्त्युपायादिचिन्तनम् । उन्मादश्चापरिच्छेदश्चेतनाचेतनेष्वपि । अवज्ञयाक् प्रलापः स्यात् चेतसो भ्रमणाद्भ्रमम् । व्याधिस्तु दीर्घनिःश्वासः पाण्डुताङ्गतादयः । जडता हीनचेष्टत्वमङ्गानां मनसस्तथा । रवविच्छेदहेतुत्वान्मरणं नैव वर्ण्यते । जातप्रायन्तु तद्वाच्यं चेतसा चापि काङ्क्षितम् । "वर्ण्यतेऽपि यदि प्रत्युज्जीवनं स्याददूरतः" । "आदौ वाच्यः स्त्रिया रागः पुंसः पश्चात्तदिङ्गितैः । नीलीकुसुम्भमञ्जिष्ठाः पूर्वरागोऽपि च त्रिधा । न चातिशोभते यस्मात्तेन प्रेम मनोगतम् । तन्नीलीरागमाख्यान्ति यथा श्रीरामसीतयोः । कुसुम्भरागं तं प्राहुर्यदपैति च शोभते । मञ्जिष्ठारागमाहुस्तं यस्मात्पेत्यतिशोभते" सा॰ द॰ ।

पूर्व(र्व)रात्र पु॰ पूर्वं रात्रेः एकदेशिस॰ अच्समा॰ रात्रान्तत्वात् पुंस्त्वम् । रात्रेः पूर्वभाग्ये ।

पूर्व(र्व)रूप न॰ कर्म॰। अर्थालङ्कारभेदे अलङ्कारशब्दे ४००पृ॰ दृश्यम् । भविष्यद्रोगस्य प्राग्जातरूपे तस्य लक्षणविशेषो भाविरोगलक्षणस्य चोक्तं यथा

"प्राप्तूपं येन लक्ष्यते । उत्पित्तपुरामयो दोषविशेषेणानधिष्ठितः । लिङ्गमव्यक्तमल्पत्वादिद्राणीनां तदुपायायम् । द्विविधं हि पूर्वरूपं भवति सामान्यं विशिष्टञ्च सामान्यं येन दोषदुष्टसंमूर्च्छनावस्थाजनितेन भाविज्वरादेः व्याधिमात्रं प्रतीयते न तु वातादिजनितत्वादिविशेषः । यथा "ज्वरोऽतिविवर्णत्वमिति" । तथा वाक्यगुरुवाक्यप्रहेषादि । सामान्याभिप्रायेणैव तन्त्रान्तरे यथा "व्याधेर्जातिर्बुभुक्षा च पूर्वरूपेण लक्ष्यते । भावः विमात्मकत्वञ्च लक्ष्यते लक्षणेन तु" इति । तथाह पराशरः "पूर्वरूपं नाम येन भाविव्याधिविशेषो लक्ष्यते न तु दोषविशेषः" इति । विशिष्टं यथा ज्वरादौ लिङ्गान्येव वातादिजान्यव्यक्तानि । यदुक्तं तत्रैव "अव्यक्तं लक्षणं तेषां पूर्वरूपमिति स्मृतिः" । तथाह सुश्रुतः "सामान्यतो विशेषात्तु जृम्भाल्पत्वं ज्वरोद्गमात् । पित्तानिलयोर्दाहः कफाच्छ्वासाभिनन्दनमिति" । हारीतेनाप्युक्तम् "इति पूर्वरूपमष्टानां ज्वराणां सामान्यतो विशेषात्तु जृम्भाङ्गमर्द्दभूयिष्ठं हृदयोद्वेगि वातजमिति" । प्राप्तूपं येन लक्ष्यते इत्यस्यार्थमाह रक्षितः "येन ज्वरादिना उत्पित्तपुरामयो सामपीसाकल्यादुत्पादेऽपुरामयो रोगः दोषविशेषेण वातादिजन्यासाधारणवेपथ्वादिना अनधिष्ठितोऽसम्बद्धो लक्ष्यते ज्ञायते तत् प्राप्तूपमिति" । लिङ्गमव्यक्तमल्पत्वादित्यस्यार्थमाह स एव "प्राप्तूपमित्यनेन पूर्वोक्तेन सम्बन्धि लिङ्गं लक्षणम् अव्यक्तं नात्यभिव्यक्तं तत्र हेतुरल्पत्वात् नत्वावरणादियोगादव्यक्तत्वमित्यर्थः। अन्ये तु पूर्वरूपलक्षणमाहुः "स्थानसंश्रयणः कृत्वा भाविव्याधिप्रबोधनम् । दोषाः कुर्वन्ति यल्लिङ्गं पूर्वरूपं तदुच्यते" इति । संक्षेपतस्तु लक्षणं भाविव्याधिबोधकमेव लिङ्गं पूर्वरूपम्" इति माधवकरविजयरक्षितौ ।

पूर्व(र्व)वत् अव्य॰ पूर्वस्येव पूर्वेण तुल्यं वा क्रियार्थेति । १पूर्वेण तुल्यक्रियान्वितभेदे पूर्वस्य २तुल्ये च । पूर्वं कारणं विद्यतेऽस्यस्य मतुप् मस्य वः । १कारणेन कार्य्यानुमाने न॰ । "अथ तत्पूर्वकं त्रिविधमनुमानं पूर्ववच्छेषवत्सामान्यतोदृष्टञ्च" गौत॰ सू॰ । "पूर्वं कारणं तद्वत् कारणलिङ्गकम् यथा मेघोन्नतिविशेषेण कार्य्यानुमानमिति" गौत॰ वृत्तिः । "तत्रैकं दृष्टलक्षणसामान्यविषयं यत् तत् पूर्ववत्, पूर्वं प्रसिद्धं दृष्टलक्षणसामान्यमिति यावत् तदस्य विषयत्वेनास्त्यनुमानस्यानेति पूर्ववत् यथा धूमाद्वह्निसामान्यविशेषं पर्वतेऽनुमीयते तस्य च वह्निसामान्यविशेषस्य स्वलक्षणो वह्निविशेषो दृष्टो रसवत्याम्" सां॰त॰कौ॰ ।

पूर्व(र्व)वयस् त्रि॰ पूर्वं वयः कालावस्थाभेदोऽस्य । १बाल्यावस्थान्विते । कर्म॰ । २बाल्यावस्थायाम् न॰ । वेदे बा॰ अच्समा॰। पूर्ववयस बाल्यवयसि न॰। शत॰ब्रा॰।२।२।३।४